

Sammendrag:

Kreativ byutvikling – Stedsans og sentrumssatsing i Porsgrunn

Siktemålet med Porsgrunns byplanprosjekt ”kreativ byutvikling” har vært å dra veksler på kultur som drivkraft i byutviklingen. Prosjektet har fått fram temporære kulturelle begivenheter (som Grenland Friteaters gateteater/byvandring ’Stedsans’) og en markant ny kulturell infrastruktur gatelangs og elvelangs. To faktorer var avgjørende for at satsingen kom i stand: valg av rett tidspunkt (”timingen”) knyttet til byens 200-årsjubileum 2007 og tilgang på ekstraordinær finansiering (fylkeskommunale regionale utviklingsmidler). Satsingen var avhengig av en solid institusjonell oppfølging gjennom omorganisering (plan og kultur i samme etat) og gjensidige tillitsrelasjoner mellom fag og politikk og mellom offentlige og private, så vel kommersielle som kulturelle, aktører. Avgjørende har også vært det skifte av fokus for hva byutvikling dreier seg om, fra bare ”arbeidsplasser og parkeringsplasser” til byliv og bomiljø i levende sentrumsområder.

Hvordan byer endres og hva som er drivkreftene, får stadig mer oppmerksomhet. Byutvikling er ikke lenger noe som upåaktet bare skjer. Byutvikling er heller ikke noe som først og fremst formes på offentlige plankontor og tegnebord alene. Det er ingen enkeltvilje som viser at ”her skal byen ligge”. Snarere er det stadig nye aktører med andre perspektiver og verdier som får innpass i den type endringsprosesser som nå ses som avgjørende for utformingen av mer livskraftige byer og lokalsamfunn. Sentrumsområder tiltrekker seg både innbyggere og utbyggere. For tradisjonell byplanlegging innebærer det at byutviklingen er preget av så vel større mangfold som mindre forutsigbarhet – kort sagt, kanskje av mer kreativitet?

Når en by som Porsgrunn setter i gang et prosjekt for å realisere ”kreativ byutvikling”, er koblingen mellom det kulturelle og det fysiske sentralt. Tre år senere er slitte sentrumsområder blitt rustet opp fysisk og estetisk, folk har flyttet inn, boliger er bygd, alle kan flanere elvelangs - og Porsgrunn kommune har fått Bolig- og byplanprisen 2006 for sin sentrumsplanlegging fordi planen ”... *aktivt bruker kulturtiltak og kunstneriske aktiviteter i planleggingen og gjennomføringen av byutviklingstiltak*”.¹

En slik forvandling av byen er både prisverdig og paradoksal. Mens klassisk planlegging har vært ansett som en målrettet rasjonell prosess basert på klare mål og kjente virkemidler, er kreative prosesser kjennetegnet av å være iboende meningsfylte - et mål i seg selv. Spørsmålet blir hvordan tradisjonell instrumentell

¹ fra juryens begrunnelse, www.boby.no

planlegging møter ekspressiviteten i kreative utviklingsprosesser – og hvordan dette paradokset i praksis kan løses.

Men også selve forklaringene på slike nye grep i byplanleggingen kan paradoksalt nok søkes i to helt forskjellige retninger. Dels kan nødvendigheten av å satse på en ny byutvikling bunne i en utpreget *kriseforståelse* - at grunnleggende omstillinger er nødvendige for å unngå fortsatt utarming, hva enten det gjelder alvorlige miljøforringelser; strukturendringer i arbeids- og næringsliv eller befolkningsuttynning på grunn av nye flytte- og familiemønstre. På den annen side kan økt vektlegging av spesifikt kulturelle aspekter i byutviklingen klart også ses som et *overskuddsfenomen* i et senmoderne, post-industrielt samfunn. Etter at et visst materielt nivå, en tilfredsstillende teknisk og sosial infrastruktur og et generelt høyt velstands- og velferdsnivå er nådd, kan en neste fase med en mer selvrealiserende og kreativ utfoldelse inntre – en utvikling i tråd med Maslows behovshierarki eller velferdssosiologiens inndeling i (de ikke nødvendigvis hierarkiske) grunnleggende behovene for - å *ha* (helse, inntekt, bolig, arbeid); å *elske* (omsorg og fellesskap) og å *være* (anseelse, frihet, selvrealisering og kulturell utfoldelse) (Allardt 1975).

Nye grep i byplanleggingen springer også klart ut av det siste tiårets forståelse av bypolitikk og endringsprosesser i et governance-perspektiv (jf Fimreite & Medalen 2005). Byplanleggingen involverer nå andre aktører og interesser utover sine egne politikere og fagfolk. Den inkluderer eiendomsutviklere og -utbyggere, beboere, lokale aksjonsgrupper og andre grupperinger - og ikke nødvendigvis bare i rollen som "berørt part". Plan- og bygningslovens bestemmelser om medvirkning har i praksis gjerne dreid seg om samfunnsaktører som høringsinstanser, og ikke sjelden som objekter - eller ofre - for plan- og utbyggingsprosesser. Med et bredere nettverks- eller 'governance'-perspektiv, vil en i langt større grad trekke inn også øvrige samfunnsmessige aktører i byen som deltakende og ansvarlige aktører, som planleggingssubjekter. Det var særlig Lokal Agenda 21-satsingen i mange norske kommuner utover på nittitallet som ga et oppsving for langt mer medvirkning i planleggingen. Spørsmålet har imidlertid vært i hvilken grad kommunens rolle kan dreies i retning av en mer aktiv 'regissør'-rolle for en bred samfunnsmessig mobilisering enn det som tradisjonelt har vært anliggende innen kommuneplanleggingen (Nenseth et al 2004). En bredere deltakelse eller folkelig mobilisering i byplanleggingen representerer ikke nødvendigvis noe helt kvalitativt nytt, men innebærer snarere en intensivering eller videreutvikling av det medvirkningsaspektet som har ligget i plan- og bygningsloven helt siden midten av åttitallet.

Kreativ byutvikling - kultur som drivkraft

Vektleggingen av kultur i nyere byutvikling kan ses på bakgrunn av mer generelle samfunnsmessige trender der kultur – forstått på ulike måter – får en stadig mer dominerende posisjon for samfunnsutviklingen. "Kultur" kan defineres på utallige vis, og kan forstås både som kulturell *praksis*, livsstil, tradisjoner, som *kunstnerisk* virksomhet og opplevelse, og som *felles fortolkninger* innenfor ideologiske, religiøse eller andre verdimeslige meningssammenhenger. Eller det kan skjernes mellom kultur som en framoverskuende, skapende og kollektiv prosess – eller som et bånd mellom generasjoner i form av kulturelle

overleveringer eller tradisjoner (Liljeström 1981). At kultur får en mer proaktiv samfunnsmessig rolle, innebærer også at institusjoner og politikk i dagens - postindustrielle eller senmoderne - samfunn i økende grad er blitt kulturelle (Lasch 1994). Det kan ses i form av en økende samfunnsmessig betydning av kulturelle institusjoner, innen blant annet media, forskning og utdanning. Samtidig innebærer det at det for en stor del er kulturelle endringer – nye livsstilsvalg og verdier – som må ses som vesentlige drivkrefter bak betydelige samfunnsendringer. Også etablerte samfunnsmessige institusjoner i politikk og næringsliv er blitt mer eksplisitt kulturelle i sin karakter: Stadig flere utdanner seg og er sysselsatt i såkalte kreative yrker. Jobben gir – eller avkreves – rom for kreativitet og selvutfoldelse. Bostedet er ikke lenger bare en kulturell selvfølge, men må i større grad aktivt begrunnes gjennom uttalte argumenter og aktive verdivalg, spesielt knyttet til stedsidentitet og byens og stedets særegne tiltrekningskraft eller attraktivitet.

Ikke minst legges det nå i økonomisk forstand vekt på innovasjon, kreativitet og kultur som *næring* gjennom framveksten av et større mangfold av ulike former for kreativ jobbutfoldelse. Det dreier seg for en stor del om arbeid knyttet til ny teknologi (spesielt informasjons- og kommunikasjonsteknologi); nye medier, forsknings- og utviklingsarbeid; kunst- og kulturformidling; design og kunstneriske uttrykksformer. Stadig større deler av arbeidsstokken omfattes av slike kreative yrker – av det som den amerikanske økonomen Richard Floridas har betegnet som en 'creative class', anslått å utgjøre rundt 30 prosent av arbeidsstokken i amerikanske storbyer (Florida 2002). Selv om det alltid har vært en liten gruppe kunstnere, forskere og andre intellektuelle i frie yrker som har kunnet livnære seg av kreative former for arbeidsutfoldelse og jobbinnhold, er det nye at den skapende og utøvende kulturelle utfoldelsen brer seg til nye virksomheter, skaper ny etterspørsel og nå omfatter så mange flere. Om søkelyset på denne nye "kreative klassen" primært har vært dens betydning for næringslivets utvikling, blir også øvrige ringvirkninger for innovasjon og regional utvikling vektlagt. Det betyr i klartekst at det byer og regioner først og fremst konkurrerer om, er å utgjøre de miljøene eller stedene som kan tiltrekke seg – og ikke minst holde på - denne "kreative klassen". (Florida 2002). Det dreier seg om folk som stiller krav til muligheter for selvutfoldelse og kreativitet i sitt jobbinnhold. Men det hevdes også at kreative yrkesutøvere er opptatt av byer og bomiljøer preget av kulturelt mangfold og kreativitet også i langt videre forstand enn sitt eget jobbinnhold (ibid.). Byer og regioner som lykkes, er preget av "toleranse, talent og teknologi" (Florida 2002, Isaksen 2006).

Planlegging for 'kreativ byutvikling' i Porsgrunn

Det er ikke noe nytt at sosiale og kulturelle arrangementer kan gi grunnlag for aktiv omforming av bysamfunn. Verdensutstillinger, store sportsarrangementer (OL, VM), internasjonale messer ('Expo'er), reisingen av nye kulturbygg (Guggenheim-museet i Bilbao, opera i Bjørsvika) er eksempler på begivenheter eller reisverk som byer aktivt har benyttet som grunnlag for å tilføre byen noe nytt – enten i form av spesielle anlegg eller som insitament til å gjennomføre omfattende endringer i den fysiske bystrukturen. Barcelona er en by som aktivt har utnyttet store arrangementer gjennom mange tiår til å forme områder som i dag er med på å gi byen særpreget. Oslo og Lillehammer er norske eksempler hvor

spesielle arrangementer, som et OL, kan avleses i den fysiske byplanens detaljer og større trekk.

Satsingen på kreativ byutvikling i Porsgrunn har både fått fram temporære kulturelle begivenheter, som Grenland Friteaters spektakulære byvandring 'Stedsans', og en markant ny kulturell infrastruktur gatelangs og elvelangs, med en omskapt rådhusplass og et kommende kulturhus. To faktorer var avgjørende for at satsingen kom i stand: valg av rett tidspunkt ("timing") og tilgang på ekstraordinær finansiering. Et vesentlig momentum var at Porsgrunn i 2007 skulle feire sitt 200-årsjubileum som kjøpstad. Fylkeskommunale RUP-midler (regionale utviklingsprogram) gjorde det mulig å få finansiert ukesarrangementet Stedsans hver høst i tre år.

I desember 2004 ga bystyret i Porsgrunn sin tilslutning til at markeringen av det kommende byjubileet skulle gjennomføres som et treårig byutviklingsprosjekt. I prosjektplanen ble det tatt utgangspunkt i kommunens samfunnsutviklerrolle. Formålet med prosjektet var å fokusere på nyskapende prosjekter med overføringsverdi til andre kommuner. Konkret ble det lagt vekt på å etablere et samspill mellom kulturutvikling og fysisk tilrettelegging av byrommene. Prosjektet skulle dessuten ha et bruker- og innbyggerperspektiv for å få etablert gode samarbeids- og samhandlingsarenaer innad i kommunen og i regional sammenheng. En rekke tiltak og aktiviteter ble samlet under kreativ byutviklingskonseptet, og enkelte tiltak kom til underveis i løpet av prosjektperioden.

Varige virkninger – varige verdier?

Noen av de synlige, fysiske og dermed langvarige virkningene av kreativ byutviklingsprosjektet i Porsgrunn er selvfølgelig all den fysiske opprustningen i sentrum og investeringen i en **kulturell infrastruktur** som uansett kommer til å bli stående, lenge. Byen har gjennomgått en estetisk forvandling og er fylt med nytt innhold. Det er ikke snakk om bare midlertidige kulisser, den nye urbane scenografien vil vare fordi det blir svært vanskelig å la være å holde den ved like. Det har vært gjennomført en estetisering av byrommene, det er blitt bygd et rådhusamfi (en utvidelse av rådhusplassen med ny åpning ned mot elva), og det er nylig blitt vedtatt bygging av nytt regionalt kulturhus midt i byen, rett ved rådhusamfiet. Og sentrumssatsingen har gjort at mange faktisk har flyttet til byen, til nye kvalitetsleiligheter, og det er også blitt uterom og strandpromenade tilgjengelig for alle.

Samtidig er det bygd opp et solid **institusjonelt offentlig apparat** i beredskap for oppfølging og videreføring av ideene fra kreativ byutviklingssatsingen, med gjensidige tillitsrelasjoner på tvers av fag og politikk, på tvers av kultur og planlegging, på tvers av plan og marked og på tvers av lokalt og regionalt forvaltningsnivå. Og det som kjennetegner institusjonelle ordninger er at de er forutsigbare og varige, såkalt trege sosiale handlingsfelt, som er avhengig av tid og tillit for å bli bygget opp, og som desto vanskeligere lar seg raskt oppløse eller bygge ned.

Avgjørende er også de nye fortolkningene og den mentalitetsendringen som er skjedd gjennom **skifte av fokus** på hva byutvikling dreier seg om og hvilke faktorer som vektlegges. Det dreier seg ikke lenger bare om "arbeidsplasser og

parkeringsplasser”, men om byliv og bomiljø i levende sentrumsområder. Mange av prosessene i kreativ byutviklingsprosjektet i Porsgrunn lar seg fortolke i forhold til et diskursivt forløp: der først nye ideer blir lansert; der det etableres nye typer allianser mellom aktører som kanskje ikke fra før var vant til å samarbeide, og der institusjonelle endringer vil sikre at erfaringene fra kreativ byutviklingssatsingen har fått et organisatorisk feste som vil bringe den videre.

Når satsingen i Porsgrunn skal vurderes i forhold til overføringsverdi, kan det være et poeng å skjelne mellom overføring ”i rom”, det vil si for andre byer og kommuner – og videreføring ”i tid”, det som er viktig for byen og kommunen selv å bygge videre på for sin egen byutvikling.

Trekker vi fram en del særtrekk for Porsgrunn, er det opplagt at det er en rekke faktorer som er unike og kontekstspesifikke for byen, og som det umiddelbart kan synes vanskelig å dra lærdommer av – for andre. Det Porsgrunn blant annet har og som vanskelig kan direkte ”mekanisk” kopieres av andre, er blant annet: en trettiårs historie med et nyskapende fritheater; et spesielt kunst- og kulturengasjert lokalt næringsliv; en særlig politisk risikovilje til nyskapende kommunale reformer som kobler velferdspolitiske kjerneverdier med nye utviklingsmuligheter, som igjen har skapt en langvarig reformtradisjon i kommunen og en egen åpenhet for å satse på ”myke” verdier: barn og unge, medvirkning/LA21, og nå kultur.

På den annen side er det åpenbart en rekke faktorer som *ikke* er unike for akkurat denne byen og denne kommunen, men som klart rommer fellestrekk for en rekke andre lokalsamfunn som står overfor nye satsingsmuligheter i forhold til by- og stedsutvikling. Mange andre byer er preget av slitne sentre som trenger fysisk og estetisk opprustning; av brune arealer (tidligere industriområder) som kan eller er i ferd med å transformeres; av engasjerte fagfolk i kultur- og planetater, av investeringslystne gårdeiere og utbyggere, av nye muligheter for å se en urban og en kulturell infrastruktur og fysiske og sosiokulturelle trekk i sammenheng. Og ikke minst er det mange andre byer og regioner som består av innbyggere og politikere som er stolte av og vil satse på byen sin – og som ser at dagens myke verdier kan bli morgendagens harde realiteter.